

Dejan Milić*

DR SLAVIŠA ORLOVIĆ, POLITIKOLOŠKI OGLEDI

Službeni glasnik, Beograd 2010, 375 str.

Pred nama su *Politikološki ogledi*, najnovija knjiga dr Slaviše Orlovića, vanrednog profesora Fakulteta političkih nauka u Beogradu, koja je svojom aktuelnošću izazvala znatnu pažnju stručne i šire čitalačke javnosti u Srbiji. Pre *Politikoloških ogleda*, profesor Orlović se srpskom čitalaštvu predstavio većim brojem politikoloških i socioloških naslova, koji se odlikuju naučnom analitičnošću i preciznošću, pedagoškom sveobuhvatnošću i građanskom hrabrošću, od kojih ga bar dva – *Političke partije i moć* (Beograd 2002) i *Politički život Srbije između partokratije i demokratije* (Beograd 2008) – svrstavaju među vodeće politikologe i politikološke pedagoge u zemlji.

Gradeći *Politikološke ogleda*, nastavljajući da se bavi odnosom slobode i vlasti, dvema nosećim temama „kojima se mogu pratiti i istraživati tokovi političke misli kroz istoriju i danas“, dr Orlović dalje korača putem, širokim i dobro utabanim pomenutim svojim studijama. I u *Ogledima* ovaj znanstvenik (namerno upotrebljen pojam iz zapadne varijante srpsko-hrvatskog govora) i društveni iskustvenik (koji je na domaćoj javnoj sceni učinio sebe poznatim i prepoznatljivim predanim učestvovanjem u objektivnom sagledavanju srpske društvene stvarnosti), apotekarski odmereno u osnove svojih naučnih izjašnjenja unosi i vešto kombinuje neophodnu dozu teorijskih i istorijskih uslova i pretpostavki, komparativnih saznanja i iskustava i rezultata sopstvene analize društvenog stanja današnjice srpskog društva.

Ono što *Ogleda* unekoliko razlikuje od prethodnih studija autora jeste metodološki pristup građenju knjige. Autor se u ovom slučaju odlučuje za ogled – kratku formu naučnog delanja, dovoljno dugu da se njome kaže sve (ili najviše moguće) što treba o društvenom problemu koji se apsolvira i dovoljno kratku i neopterećujuću da bude predmet interesovanja ne samo stručnog već i šireg čitalaštva.

Naučno krajnje provokativno i građanski veoma hrabro, profesor Orlović svoje ogleda fokusira na pitanja nesumnjivo nasušna za civilno odrastanje naše, još uvek, demokratski nedovoljno zrele nacije. Čitaocima su ponuđeni ogledi *O slobodi*; *O demokratiji*, *O partijama i izborima*; *O parlamentu i gra-*

* Publicista, Beograd

đanima; *O globalizaciji i državi*; *O lokalnoj samoupravi, decentralizaciji i regionalizaciji*; *O knjigama* – o suštinskim pitanjima demokratskog utemeljenja jednog (svesno podvučeno) evropskog društva. Autor se, dakle, suočava sa pitanjima koja su, nažalost, neuralgične tačke istorijskog hoda Srbije, ne samo danas, u poslednjih dvadeset ili poslednjih šezdeset pet godina njenog trajanja. On to čini stoga što dileme koje ishode iz tih neuralgičnih pitanja razume kao trenutne prepreke, a kvalitetne odgovore na njih kao uspehe u prevladavanju prepreka koje srpsko društvo mora da postigne „na putu do sebe“, na koji „najpre valja poći od sebe“.

U ogledu *O slobodi* autor nudi široku lepezu pokušaja određenja slobode, od antike do savremenog doba, podseća na „unutrašnju slobodu“ i svest o slobodi, a samu slobodu sagledava u odnosu na svojinu, moć, pravdu, ljudsko dostojanstvo, moral, vrednosti i odgovornost. On to čini koristeći svoju bogatu teorijsku utemeljenost u političkoj i sociološkoj misli, a svoja prosuđenja daje nenametljivo, prepuštajući prvenstvo „slave“ drugim istaknutim imenima politikološke povesti. Nemajući dilemu da sloboda jednog čoveka mora i može biti ograničena samo slobodom drugih članova društva, ne dovodeći u sumnju činjenicu da je okvir ostvarenja (svrsishodne) slobode demokratija, a garant njenog trajanja vladavina prava, profesor Orlović slikovito ukazuje na pravu meru odnosa između „pozitivne“ i „negativne“ slobode, odnosno na tanku ali neodstupnu graničnu crtu između stalnog poziva državi da pomaže u ostvarenju određenih aspekata slobode svojih građana („pozitivna sloboda“) i neprestanog upozorenja gde država mora „da se uzdrži od takvog pomaganja“ („negativna sloboda“). Signalizirajući na stalno vrebajuću opasnost da se vladavina zakona potisne vladavinom pomoću zakona, čime se ugrožava privatna sloboda a nezaštićeni građanin gura u poziciju ketmana, autor upozorava da slobode ne može biti bez javnosti (kao što ni javnosti nema bez slobode) i (pozivajući u pomoć Kanta) zaključuje da je paternalizam (države) najveći despotizam koji se može zamisliti.

Ogled *O demokratiji* sastavljen je iz dva dela. U prvom, pod nazivom „Klasična i savremena shvatanja demokratije“, upoznavajući čitaoca sa pojmom, antičkim i klasičnim poimanjima demokratije, kao i sa distinkcijom između demokratskih i nedemokratskih političkih režima, apostrofirajući „totalitarizam“ kao permanentnu opasnost za razvoj i spokoj društva, autor nas suočava sa stavovima da „dobar čovek mora biti i dobar građanin“, da „niko ne može vladati bez pristanka onih nad kojima se vlada“ i otkriva da se „suština demokratije krije u participaciji, kompeticiji i konkurenciji prilikom izbora političkih predstavnika, ali i njihovoj odgovornosti pred onima koji su ih izabrali“, uz širokogrudo pružanje na uvid prednosti demokratije u odnosu na druge vrste političkih režima. U drugom delu, nazvanom „Izazovi reprezentativne (predstavničke) demokratije“, uz podsećanje, između ostalog, na čest epitet parlamenta u savremenom društvu kao „najbolje plaćenog (uglavnom) muškog hora na svetu“, čitalac se sa uspehom navodi na put davanja sopstvenih

odgovora na (po demokratski poredak) vrlo goruća pitanja: da li je demokracija zaista vladavina naroda; da li narod zaista bira one koji vladaju; da li svi građani imaju pravo da odluče ko će njima vladati; da li se oni koji vladaju biraju većinom glasova; ko predstavlja koga i kako; da li se predstavlja ličnost ili interesi; da li se predstavljaju pojedinci ili grupe; da li se biračko pravo širilo a izlazak na izbore pokazivao tendenciju opadanja; da li se političke odluke donose na osnovu deliberacije i snage racionalne argumentacije ili „tiranijom većine“; da li desuverenizacija nacionalne države znači i desuverenizaciju nacionalnih parlamenata; da li je bolja podela ili fuzija vlasti; da li se neposredno izabrani predsednik i parlament takmiče za legitimitet; da li je vremensko ograničenje mandata dobro ili loše; da li postoji trend marginalizacije parlamenta? Raspravljajući o krucijalnim pitanjima za razvoj parlamentarizma, vođen potrebom iznalaženja naučne istine, profesor Orlović niti šta sakriva, niti išta zaboravlja da pomene. Govoreći o prirodi predstavnštva, o vezanom i slobodnom mandatu, o interesima pojedinaca i grupa, o zastupanju nacionalnih manjina i žena u parlamentu i pozitivnoj diskriminaciji tih kategorija stanovništva, o činjenici da se zakoni sve češće donose „kroz skupštine a ne od skupštine“, autor ravnopravno tretira i mogućnosti i ograničenja predstavničke demokratije, imajući na umu esencijalnu ideju demokratije „da ljudi imaju pravo da odrede ko će njima vladati“, kao i da je manje važno to „ko“ zastupa narod u parlamentu od onoga „kako“ ga zastupa.

I ogled *O partijama i izborima* je simbioza dva dela. U prvom („Ideologije i programi u partijskom sučeljavanju“) autor predočava sliku, u istorijskom toku već ustaljene, političke scene „po sebi“ (sve partije se dele na partije desnice, partije centra i partije levice), upoznaje sa mozaikom partijskih programa, uz naznaku da su „savremene demokratije, ideologije i političke partije često podeljene oko istih suštinskih pitanja ili prioriteta“, uz opomenu „da je politika danas više praktična i pragmatična nego ideološka“ i uz sumnju da je shema „levo – desno“ deideologizacijom partija obesmišljena. Autor (bez iluzija) podržava stav da program prvenstveno služi želji da se osvoji vlast, a da se po osvajanju vlasti najčešće ne ostvaruje i, ne tako retko, potpuno napušta, jer je težnja ka vlasti (osvajanje ličnih beneficija „lovaca na položaje“) važnija od ostvarenja programa i sumorno opaža da se glasači, u susretu sa često nejasnim programima partija, koje prepoznaju isključivo po liderima, „često pokazuju lošim poznavaocima vlastitih dugoročnih interesa“. Profesor Orlović analizira i političku kampanju (u kojoj se program partije predstavlja) i napominje da su osnovna pitanja vezana za političku partiju u kampanji pitanja prikupljanja novca i osvajanja glasova i razotkriva (možda glavno) tehničko pravilo izborne kampanje – „možete da gubite članove, samo nemojte da gubite birače!“. U pogledu čitanja partijskih programa, autor preporučuje da „njih treba čitati s izvesnom rezervom, ali i s osećajem da daju značajne pokazatelje o stavovima stranke prema pojedinim pitanjima i ukupnoj javnoj politici. Čitanje stranačkih programa treba dopuniti drugim formalizovanim dokumen-

tima, kao i debatama na konferencijama, programskim i drugim govorima stranačkih lidera na značajnim partijskim skupovima i u parlamentu i ukupnim nastupom u medijima i javnom životu“, dok kao parametre ostvarenja programa navodi: (ne)postojanje samostalnosti partija (od uticaja i pritisaka spolja – finansijeri, interesne grupe); činjenicu da li je vlada jednostranačka ili koaliciona; uticaj dužine mandata; anticipiranje politike kao agenda-modela ili kao mandat-modela. U drugom delu ovog ogleada autor se bavi „političkim konsekvencama izbornih sistema“ i raspravlja o različitim komponentama izbornih sistema (broj izbornih jedinica, broj predstavnika po izbornoj jedinici, izborna formula kao način prevođenja glasova u mandate, struktura glasačkog listića, izborni cenzus, brojnost zakonodavnog tela, nesrazmerno predstavljanje nekog područja, povezane liste), o vrstama izbornih sistema (većinski, proporcionalni, kombinovani), o političkim konsekvencama koje su posledica izbornog sistema, o međuuticaju izbornih i partijskih sistema, o strateškim efektima izbornih sistema, te o reformama izbornih sistema. Kao otvorena pitanja izbornih sistema autor označava pitanja: šta je mandat; kako kandidati dobijaju mandat; kako se izabrani predstavnici ponašaju u parlamentu; da li smanjivati cenzus? I upozorava da neinstitucionalizovan partijski sistem ne pogoduje konsolidovanju demokratije.

Ogled *O parlamentu i građanima* bavi se otvorenim pitanjima uspostavljanja civilne kontrole građana nad parlamentom, te poverenja i saradnje između „predstavnika naroda“ i samog naroda. Imajući na umu da se „veza i relacioni odnos između građana (naroda) i izabranih predstavnika (skupštine i vlade) ne završava činom glasanja na izborima“, a polazeći od teze: „Da bi bio stabilan, svaki politički sistem mora da se pored političkih oslanja i na nepolitičke stubove poretka“ (V. Pavlović), te maksime Dž. Kolemana „Što se više pojedinci i grupe oslanjaju jedni na druge, to je njihov socijalni kapital veći“, dr Orlović iznosi stav da je građansko društvo pretpostavka participativne demokratije i ističe prednosti različitih oblika saradnje građana (i NVO sektora) sa parlamentom. Autor apostrofira nezamenljiv uticaj javnosti na kvalitetan rad parlamenta i predlaže nekoliko načina efikasnog uključenja građana u rad parlamenta (javno slušanje, javne rasprave i javno zagovaranje) radi predlaganja zakona i lobiranja za njihovo donošenje, krećući i sam od polazišta da „niko nije više zainteresovan za vaš problem od vas samih“. U ovom ogledu dotaknute su značajno i perspektive koje se otvaraju pred Srbijom učešćem naših parlamentaraca u Evropskom parlamentu i u asocijacijama evropskih partija, a čitaocima je slikovito predstavljen Evropski parlament (struktura, način izbora poslanika, uloga, oblici zakonodavne aktivnosti, mehanizmi odlučivanja).

Posebno zanimljiv, sa aspekta naših državnih stremljenja (pristupanje Evropskoj uniji), ali i državnih stanja i nedoumica, jeste ogled *O globalizaciji i državi* koji se bavi pojmom globalizacije, sa jedne strane, i državom u procesu globalizacije, sa druge. Autor suočava čitaoca sa realnim, datim i neizbežnim

– „globalizacija je univerzalan proces ili set procesa koji generiraju međupovezanost i međuzavisnost između država i društava, povezujući ih u jedan moderan svetski sistem“, približavajući mu dimenzije globalizacije (ekonomsku, ideološku, informacijsku, kulturnu i tehnološku). Naučnom otvorenosti za „za“ i „protiv“, filigranskom preciznošću u definisanju prednosti i mana, podjednakim uvažavanjem stavova globalista i antiglobalista, autor (dosledno svom naučnom stavu) globalizaciju niti grli niti je se sa indignacijom odriče; on se izdiže iznad takve odluke i pokušava da uputi na mogućnosti da se na putu „kroz iglene uši“ globalizacije osvoji maksimum koristi, ne odričući se kvaliteta nacionalnih osobenosti. Autor se, kad je u pitanju Srbija, zalaže za „glokalizaciju“ – takvo delovanje države i građana koje „podrazumeva složenu interakciju globalizujućih i lokalizujućih tendencija, kao sinteze partikularističkih i univerzalističkih vrednosti“. Jasno poručuje: „Na putu do sebe, najpre valja poći od sebe“ i podučava da „odgovor ne leži u izolaciji, već u otvorenosti, saradnji i adaptaciji“. Kad je u pitanju država u procesu globalizacije, autor razbija iluziju – u procesu globalizacije relativizuju se teritorija i granice, a država trpi transformaciju (redukciju) svog suvereniteta i beleži da „na gubitak ili smanjenje suvereniteta utiču globalna ekonomija, nove forme globalnog upravljanja, međunarodni vojni savezi i međunarodno pravo“. Preporuka autora građanima svoje zemlje (koja je, naravno, takođe u bubnju pod centrifugom globalizacije) reska je, tačna i patriotska: „Realnost i neminovnost, a po nekima i sudbinska dimenzija globalizacije ogleda se u činjenici i istorijskom iskustvu po kojem nikada nerazvijeni nisu bili primer razvijenima niti su slabiji diktirali jačima, već obrnuto. Da bismo pronašli svoje mesto u savremenom svetu, najpre je potrebno da ga upoznamo i razumemo.“, a ocena ponašanja Srbije u procesu globalizacije je iskrena: „Bilo je previše problema sa percepcijom, nedostatka osećaja za vreme i prostor, nerazumevanja konteksta!“, sumarno malo podsmešljiva, ali dobronamerna. Naša državna politika glede globalizacije poistovećena je sa strategijom Patka Dače: „Ako ne možeš da ih pobediš – pridruži im se!“, koja je uvek zakasnela, ali (i takva) odvraća od lošeg kraja.

I ogled *O lokalnoj samoupravi, decentralizaciji i regionalizaciji* tretira za dalji razvoj srpske države ne manje značajno pitanje – pitanje odnosa centra i delova zemlje i, u jeku zalaganja za regionalizaciju Srbije (koja može, a ne mora biti mač sa dve oštrice), čitaocu je dragocen. Ukrštajući podatke o normativi i iskustvima Srbije u pogledu lokalne samouprave i decentralizacije sa podacima u vezi sa tim saznanjima u Evropi, koristeći obilno bogate rezultate sopstvenih istraživanja, autor jezikom fakata navodi prednosti i mane različitih aspekata decentralizacije – sve u potrazi za „optimalnom merom distribucije vlasti između centralnih i lokalnih nivoa odlučivanja“, koju za Srbiju priželjkuje.

Naposletku, u ogledu *O knjigama* dr Orlović je priložio pet ranije objavljenih prikaza politikoloških studija drugih autora (V. Stanovčića, V. Pavlovi-

ća, V. Goatija) u kojima se ogleda zadivljujući nivo korespondencije njega kao autora prikaza sa mišlju svojih učitelja i mentora u nauci.

Iz svega navedenog se jasno zaključuje da ova knjiga ima nespornu saznavnu vrednost. Kao takva ona je ulog u sazrevanje Srba kao (rekosmo već) građanski nedovoljno zrele nacije. Ali njena vrednost nije samo saznavna.

U ovom osvrtu na *Ogleda* valja reći nešto i o jeziku i stilu pisanja. Jezik ove knjige je čist, jasan, (opet) apotekarski izmerene pa pomešane stručnosti i razgovetnosti, na sredokraći između akademskog i laičkog, koje ne svađa nego čvrsto vezuje. On je čedo autorove ne samo uskostručne načitanosti. Kao takav on je preovlađujuće Vukov (kakav i treba da bude), ali i dinamičan (jer autor ne beži od nužnih jezičkih prožimanja „u procesu globalizacije“). Takav jezik prijemčiv je i intelektualno i generacijski i po drugim osnovama mnogim različitim čitaocima. Tako je autor, osim naučne, politikološke, ostvario još jednu značajnu dimenziju svog intelektualnog doprinosa – jezičku. Stil je kritički, poruke su jasne, na momente reske, svakako otrežnjujuće. Ono što posebno obogaćuje knjigu jeste činjenica da autor, ne zaboravljajući na ozbiljnost tematike nijednog trenutka, svoj rukopis ukrašava tuđim izrekama, svojim šaljivim komparacijama (pomenuta strategija Patka Daće), veoma slikovitim (nekad ciničnim) opaskama („Glasaci se često pokazuju lošim poznavaoocima vlastitih dugoročnih interesa“, „Uvek postoji više partija nego ideologija“, „Oni koji su jednom izabrani imaju samo jednu suštinsku brigu – kako da ponovo budu izabrani“, „Totalitarno društvo, u kojem su najvažniji poslušni ljudi i prislušni uređaju, teži da svakog uvuče u vlast“). Takav stil uspešno provetrava jezik fakata koji u ovakvoj knjizi nužno mora postojati i u njega unosi preko potrebnu svežinu.

Opisani *Politikološki ogledi* su spona između pravila fer-pleja, koja postoje u uređenim demokratijama, i potreba našeg društva. Posebno zato što autor nijednim svojim stavom ne dovodi u pitanje svrsishodnost demokratije nego se snažno trudi da označi felere u demokratskim pravilima i ukaže na moguće puteve njihovih otklanjanja. *Ogledi* ipak mogu biti opasna knjiga. Naročito opasna za totalitarna ili društva (i partije) u totalitarnom pokušaju. Ona je, naravno, opasna i za neke u Srbiji, zemlji koja, kao pelivan po žici, hoda između demokratskih stremljenja i stalnih nedemokratskih „ponuda na trpezi“.

Tako ponuđena čitaocima, ova dragocena knjiga je gotovo bez mana. Možda je jedina (svakako, lako otklonjiva) njena slabost u maloj metodološkoj nedoslednosti. Iako, po samoj supstanci koju tretira, ogled *O knjigama* jeste član porodice odgovora na otvorena politikološka pitanja, taj ogled je u izvesnom smislu subtema, te su prikazi mogli biti izostavljeni a da ni autor ni sama knjiga time ništa ne izgube. Naprotiv, kako će takvih prikaza, sasvim sigurno, biti još, oni bi bili dobar predložak za neku novu knjigu.

Politikološki ogledi su, dakle, knjiga puna vrlina. Ponuđeni ogledi su ogleđalo bogate teorijske utemeljenosti autorovih naučnih stavova, besprekornog

poznavanja „prilika u svome rodu“ (Nušić), jasan pečat njegovog demokratskog svetonazora, njegove sociološko-politikološke okrenutosti budućnosti, naučne iskrenosti, građanske hrabrosti i patriotske dobrohotnosti. Kao takvi, oni su namenjeni svima u Srbiji. Upravo svima izuzev četvrtastim glavama, zaljubljivo zagledanim u apsolutizam i totalitet. I ne samo sada, nego i u vremenu kad svoju aktuelnost zamene za epitet odlične istorijske građe.